

7

77 ושושנה בן-ברית
חבת ציון 38885
תל: 06-365365

חקר עמנו

(המכון לחקר הפסיכולוגיה של העם היהודי בזמננו
בארץ ובתפוצות)

ע"ש פרופ' אריה טרסקובר

לשכה בני-ברית, חל-אביב

א ז כ ר ה

ל-צופיה שפילמן ז"ל

יהודי אתיופיה, יתודם והבנת אופים המיוחד לשם קליטתם

מאת

יוסף בן-ברית

ראשי פרקים

1. ההסטוריה המגוונת של "ביתא ישראל", משלמה המלך ועד למבצע שלמה. (המקורות ההסטוריים בתנ"ך, המאוחרים יותר והמסוורת מדור לדור בע"פ)
2. מלחמת ביתא ישראל על שלטון עצמי, ישובי ודתי. (מלכים ומנהיגים רוחניים).
3. יהדות מקורית תנכית והשפעות זרות.
4. בעיית ההכרה ביהדותם, סיבותיה הפסיכולוגיים וההלכתיים.
5. דעתי האישית, לאחר עבודה עם עולי אתיופיה והכרתם מקרוב.

הוצאת "המכון לחקר עמנו"

סבת, חשנ"ב (דצמבר, 1991)

לא למכירה

א ז כ ר ה

ל-צופיה שפילמן ז"ל

יהודי אתיופיה, יחודם והבנת אופים המיוחד לשם קליטתם

מרצה

יוסף בן-ברית

משתתפים בדיון

1. ד"ר מרים רייטר-צדק
2. יוסף וילנר
3. סנבטו גאשאו
4. אסי אסמרה

ס י כ ר ט: יוסף בן-ברית

כל הזכויות שמורות ל"מכון לחקר עמנו"

חברי המערכת

ד"ר אריה בן-יוסף
אלכסנדר מנור (סופר)

העורכת הראשית:

ד"ר מרים רייטר-צדק

כחובת: מעלה הצופים 8

רמח-גן, מיקוד: 52488

טלפון: 03-722752

ישראל

Lodge of B'nai B'rith
STUDY OF OUR PEOPLE
(Institute for the Study of the Psychology
of the Jewish People in Israel and Abroad)

In the name of
Prof. ARIEH TARTAKOVER
Founded in Tel-Aviv, in 1977
8, Maaleh Hazofim, Ramat-Gan.
Israel - 52488
Tel. 722752

לשכת בני ברית
חקר עמנו

(המכון לחקר הפסיכולוגיה של העם היהודי בזמננו
בארץ ובתפוצות)
ע"ש פרופ' אריה טרטקובר
נוסדה בתל-אביב, בשנת תשל"ז - 1977
רח' מעלה הצופים 8, רמת-גן,
ישראל - 52488
טל. 722752

**"חקר עמנו הוא המכון לחקר הפסיכולוגיה של העם היהודי בזמננו
בארץ ובתפוצות", ע"ש פרופ' אריה טרטקובר.**

מכון זה נוסד על-ידי: פסיכולוגים, מחנכים, סוציולוגים, סופרים ואנשי-ציבור, העבודה המדעית במכון "חקר עמנו" מתבטאת בהתמקדות בחקירה ובמחקרים בתכונות הנפשיות המיוחדות של העם היהודי; בצורות התנהגות חברתית-לאומית; במהותה של הזהות היהודית והסיבות לסטיות ממנה; ההתנהגות לה; ובאספקטים הפסיכולוגיים של נקודת-ראות פסיכולוגית, חאה במטרה למצוא את הדרך לאורח-חיים יהודי מקורי ולדרכי-מחשבה חיוניים ורצויים, אשר יעזרו לשמור על צביונו הלאומי של העם, מבחינה רוחנית-ערכית ועל ייחודו היהודי כעם בעל עוצמה וכוח רוחני. המסוגל להתמודד עם הבעיות הקשות בחייו.

המכון תוהר להבליט את האקטואליות ואת משמעות הנשאים בחברה היהודית בימינו ולתת להם הארה נוספת בשטח הסוציולוגי, ההיסטורי, הספרותי הפילוסופי כרקע לניתוחים פסיכולוגיים. ברצונו קשה זה של משבר רוחני-לאומי, חברי המכון רואים בפעילות זו שליחות לאומית. אכן, תוהר המכון ליצירת מרכז רוחני בארץ, במגמה לפרוש השפעתו גם על יהדות התפוצות. המכון שוקד להשיג מחוות-אדם נוספים, אשר גורל העם יקר להם ויכולו להחליל על כל אינטרס אישי. כדי לתרום מכוהם וממחשבתם לתחיה הרוחנית המתחדשת של העם היהודי, הנמצא עכשיו בירידה רוחנית ובמבוכה נשפית. כשם שנוצרה המדינה כנה יש צורך ביצירת עם יהודי חזק בארץ ובעולם על-ידי איחוד רוחני-לאומי.

פעולות המכון מתבטאות במתן הרצאות חיונים על בעיות לאומיות ובהכנות למחקר באותן הבעיות; בליכח פסיכולוגי של הבעיות, הדעות ומחשבות, בעיקר במחשבת ישראל, אשר קירבו את העניינים הנדונים ללב רבים: אישי חינוך, מרצים ידועי שם; אנשי מדע ומחקר, הרואים בפעולת המכון חשיבות רבה. "אגף הנוער" ליד המכון מקבל חינוך יהודי-לאומי. פעולתו המדעית של המכון "חקר עמנו" מתבטאת בהוצאת חומר ספרותי שוטף, הוצא ע"י "חקר עמנו" בצורה חוברות נאות, הכוללות את הרצאות המכון והדיונים עליהן - הן מודפסות בחוברות ומופצות בארץ ובתפוצות - המעוניינים יוכלו לקבלן בפנייה למכון.

פעילות המכון בהתנדבות.

אנו פונים למעוניינים בארץ ובתפוצות להשתתף בפעולת המכון על-ידי ביקור בהרצאות חיונים על בעיות לאומיות, אשר קירבו את העניינים הנדונים במכון ללב רבים: אישי חינוך, מרצים ידועי שם, אנשי מדע ומחקר, הרואים בעבודה המדעית של המכון חשיבות לאומית רבה. לאור הסכנה לקיומה של מדינת-ישראל ולעם היהודי בתפוצות, כגלל ההתבוללות המתגברת, הגורמת לשנאה עצמית.

המכון פונה לפסיכולוגים בשטח חינוכי, קליני, חברתי ועוד ולכל אינסלקטואלים ואנשי-ציבור לכוא לעזרת העם ע"י הצטרפות לפעילות המכון ותמיכתו - בדאגה להבטיח את המשך קיומו של העם היהודי. זאת היא קריאה להצלת העם!

בשם המכון: ד"ר מרים דייטר-צוק (יו"ר)

צ ר פ י ה ש פ י ל מ ן
חרס"א (1901) - חשמ"ג (1983)

לזכרה של

צוּפִיָּה שְׁפִילְמָן

ב - י"ח סיוון, חשנ"ב תמלאנה 9 שנים לפטירתה של חברתנו היקרה צופיה שפילמן ז"ל. תמיד תהיינה שמורות לה חיבתנו והערכתנו על היותה למופת ולדוגמא לנו בפעולתה במכון בכל אשר יזמה ועשתה למען קידומו - וזאת היא מצבה חיה לדמותה הנעלה ולפעילותה הברוכה אצלנו.

אח צופיה ז"ל הכרנו כמה שנים לפני ייסוד לשכתנו. אז הייתה פעילה בלשכת "עידוד" וזמן-מה מילאה בה גם תפקיד של נשיאה. היא הצטיינה במרץ, בכושר הנהגה ובהשפעה אישית המרשימה רבים. במקצועה הייתה מורה והקימה דורות של הלמידים, אשר הקדישה להם הרבה מכוונתיה וכשרונותיה.

כאשר נודע לצופיה על ייסודה של לשכת "חקר עמנו" ועל "המכון לחקר הפסיכולוגיה של העם היהודי", אשר יעודו להתמודד עם הירידה הרוחנית-הלאומית של עמנו ולחפש דרך להמשך קיומו הרוחני, כמטרה להגיע לבאולת עם שלמה בארצו ולחיזוק מדינת ישראל, מיד הצטרפה לשורות הפעילים בלשכתנו. היא גילתה מסירות רבה בפעילותה, כחברה בועד לשכת חקר עמנו ותרמה רבות לביסוס ולהתקדמות של הלשכה והמכון. חלק נכבד היה לה באירגון ובביצוע משימות חשובות שהטיל על עצמו המכון. היא עבדה בכל שטח של פעולה, - אם מעשית או עיונית. תוצאות פעולתה ניכרות עד היום והשפעתה שמורה לה גם לעתיד. היא גילתה יוזמה בכל פעולותיה והליכותיה. תמירה, גבוהה, יפה, מסודרת, כל ישותה אומרת אצילות וטוב-טעם.

מכיון שחינוך הנוער היה נר לרגליה, החלטנו להקדיש לזכרה אחת מהרצאות של "חקר עמנו" העוסקת בבעיית החינוך הלאומי לנוער: "האם קיים 'תסביך יהודי' אצל ילדי ישראל?" (מחקר) מאת ד"ר דב סגל (חוברת מס' 11, סיוון, תשמ"ו, הוצ' "חקר עמנו").

אנו זוכרים את חברתנו צופיה אשר תמיד הייתה מחייכת ומסבירה פנים לכל הפונה אליה ומשתדלת למלא בקשתו של כל אחד בעצה טובה ואף בעזרה. היו בה כל התכונות הנעלות של אמה, של סבא ושל חברה מסורה. התגאתה בבני-משפחתה ובמיוחד בכלתה ד"ר מרים שפילמן על מחקרה "יחסי ערבים-יהודים ועל השלום עם מצרים" - מחקר שעורר התענינות רבה במכון. בינה ובין כלתה היו יחסים מיוחדים של כבוד הדדי וקשר נפשי שנוצר תוך מקרבה משפחתית, גם תוך קרבה תרבותית. הרבתה לדבר על נכדיה והישגיהם. התגאתה במשפחתה היפה - ואותו היחס והרגש המשפחתי העבירה גם עלינו. הרגשנו בה את האמא הטובה. ביחה המסודר היה פתוח למענו, וערכנו בו פגישות ושיחות, כאשר הייתה מגישה לנו כיבוד - מעשה ידיה. - בכל הייתה מושלמת האשה הנפלאה הזאת. אמרו אצלנו "היא כל-כך חסרה בנוף האנושי שלנו...".

בהילקח מאתנו חברתנו האהובה והנערצת צופיה ז"ל, הוכינו מתדהמה ובצער עמוק.

יהי זכרה ברוך!

היות והתחלת פעולתה של צופיה ז"ל היחה בלשכת "עידוד", ביקשנו מאת אסתר מור מפקחת לשכת "עידוד" ומיסדה, לכחוב כמה מלים לזכרה.

אסתר מור

לזכרה של צופיה שפילמן ז"ל

צופיה שפילמן ז"ל נמנית עם מייסדות לשכת עידוד, והיחה נאמנה לעקרונות מסדר "בני ברית". כמורה, התנדבה לסייע לתלמידים טעוני סיפוח ע"מ למנוע נשירה מבתי ספר. במסגרת לשכת עידוד, דאגה צופיה להקנות לילדים ולבני נוער השכלה וערכים לאומיים אנושיים ומוסריים. צופיה הקרינה מאישיותה האצילה טוב-לב, היא הביאה למסופלים אור ומזור, היחה מסורה וידעה לכבד את הזולת. בלסו אצלה במיוחד סגולותיה: כינות ויושר אינטלקטואלי. זכרון אישיותה לא ימוש מלבנו.

יהי זכרה ברוך!

יונה בר-אדון
הנשיאה של לשכת "עידוד"

לזכרה של צופיה שפילמן ז"ל
נשיאת לשכת "עידוד" לשעבר
ואחות מסורה ללשכתה וללשכת "חקר עמנו"

לחברי הנשיאות
למשפחת שפילמן הנכבדה
ולכל הנוכחים המכובדים, שלום!

באדם מטבע בריאתו סמוך הגילוי למודעות על עצמו ועל סביבתו המתבטא - בזה איכפת לי - במעורבותו בתרומתו לחברה בה הוא חי. צופיה ז"ל היחה זו שאיכפת לה מהזולת, ולא חסכה מכישוריה לתרום לטובת הזולת והמשפחה. נאמר בתפילה: מותר האדם מן הבהמה א י אדם יש לו נשמה

ומהו האדם

א - אהבה, אחוה, אהדה - רגש - היחס לחוש ולחוס.
ד - דעת, ומיון, דעות - שכל - שיקול דעת בדעות.
מ - מוסר, מצפון - לב - ציפיה אל המצפון -

וזהו מה שמאפיין את האדם ב-צופיה ז"ל, כי על המצפון לא רק להיות שקט אלא גם נקי... המאפיין את נשמת האדם, החיות שבו. ביכולתו: - להתבונן, לבחון, לשקול, להתלבט, לתכנן, לצפות קדימה, לננות להנחות את עצמו זאת זולתו. שורשיה במורשת ישראל, המבוססת על זכויות, חריות וחובות. כי כל הלומד תורתו מבפנים, תורתו מרזת עליו מבחוץ! זוהי ההקרנה שצופיה ז"ל האירה בה את סביבתה - חברים, משפחה

רנזקקים.
יתרונה של נשמת האדם - בהתכוננות, בהתלהבות ובהמנעות מלעשות
את "מה שבא לי" בבחינת: אין די לאדם להיות נזהר מעשות רע,
בלתי "אם יהיך להשכיל להיטיב" מחוך צדקה. ולכך נאמר - "סוד
מרע ועשה טוב" (תהילים). האדם מודע לאפשרות לבחירה החופשית
- מנחב עצמו לקראת הממוש בנעלה בערכים - ערך חיי האדם - כי
נאמר "ובחרת בחיים".
הביטוי לאמת-המידה להחנהגות להיות: "אדם לאדם - אדם!"

למשפחה ולידידים,
מצאו נא נחמה במתנת הזכרון המקשרת דורות, המעניקה און.
יהי רצון ונר הזכרון של צופיה ז"ל יאיר דרככם - כצו ההקרנה
של צופיה ז"ל, להפיץ את אור האהבה לזולתכם.

יהי זכרה של צופיה ז"ל ינין לעד!

- - -

על המרצה יוסף בנו גרית

נולד בקהילת אה"ו (=אלטונה-המבורג-ונדסבק). קדמוניו מאנוסי פורטוגל, אשר נמלטו מן האינזוס בראשית המאה ה' 17 לאמסטרדם והמבורג וחזרו שם ליהדות גלויה תוך השתתפות פעילה ביסוד קהילות חזרות שם ובאמדן וגלוקשטאדט. במחקר מקיף שיחזר ההסטוריה של משפחות האב והאם, אשר בעבר הפורטוגזי היו בני משפחה אחת. יסודם הקדום יותר הוא בקסטיליה הספרדית. בעת רדיפות הנאצים הגרמנים עברה משפחתו תלאות השנאה והגירוש שנית. האב ז"ל ניספה במיידנק, אך אמו ואחיו זכו להשרד ולהגיע לארץ כל אחד בנפרד ולבנות כאן משפחות ברוכות ילדים. הוא עצמו עלה ארצה מספרד, אליה ברח מצרפת ב 1944.

בארץ עבר המרצה מסכול של תלוציות וחקלאות ואחר כך התמסר לחינוך. היה מורה ומתנך והתמנה למנהל מרכז פדגוגי אזורי בחדרה, אותו הקים מן היסוד וטיפחו במשך 20 שנים, עד שפרש לגמלאות לאחר 35 שנות עבודה חינוכית. כתב ופרסם עשרות מאמרים בתחומי התמחותיו בחינוך: בקידום ילדי עולים טעוני טיפוח, בהמחשה בחינוך, באחדות ישראל, בשמות משפחה בעולם היהודי בגלויות ובארץ ישראל ובהסטוריה של הגלויות. כן הצליח לפענח הסטוריה משפחתית שהיתה לא ידועה וצפונה בארכיונים, במצבות ובמחקרים בגרמניה ובפורטוגל. מתמסר בהתעמקות בתולדות עם ישראל בגלויות, משחזר קטעי מחקר שונים, מחבר אותם עד לקבלת תמונה שלמה עד כמה שאפשר.

מימי נעוריו ברחבי אירופה המערבית הינו אותו-דיזאקט. השתלם בארץ בתחומי מקצועותיו והתמחותיו ומרצה בחוגים שונים ובהשתלמויות מורים. בעבר הרצה במכון "לחקר עמנו" בנושאי עם ישראל והתפוצות, במטרה להביא לידי קירוב הלבבות של בני הגלויות השונות תוך הבנת המשותף- היהודי שלהם. כזו מטרתו בהרצאתו העוסקת בגלות "ביתא ישראל" אשר באתיופיה, מאז שלמה המלך ועד למבצע שלמה המופלא, כאשר הובאה שארית הפליטה הזו ארצה בימינו אלה.

יהודי אתיופיה, יחודם והבנת אופיים המיוחד, לשם עלייתם.

1. המסורות היהודיים העתיקים, מסורות אתיופיים, מחקרים מאוחרים ומסורות של ביתא ישראל על ההסטוריה המגוונת של ביתא ישראל.

בתחילה פנו אלי מן המכוון, לדבר על נדחי ישראל, על עשרת השבטים שאבדו לעם ישראל בשחר ההסטוריה שלנו. לאחרונה קוימה הערוכה מרהיבה בנושא זה בבית התפוצות. לכן הצעתי, וזאת בעקבות הצלת שארית הפליטה אשר באתיופיה במבצע שלמה הנפלא, להתמקד הפעם בביתא ישראל אשר בחבש, או בארץ כוש, כי גם הם היו מנדחי ישראל עד רק לפני זמן קצר.

כאשר מבקשים אנו בתפילתנו "וקבץ נידחינו מארבע כנפות הארץ" ברור, כי אנו מבקשים להחזיר לנו את אלה שהורחקו מאתנו. אך לי נראה חשוב להדגיש כי נקבל בתוכנו את אלה אשר אנו בעצמנו זחינו אותם מלונזור אלינו בעבר. האין עוד כיום כאלה הדומים אותם מלהשתלב באופן טבעי בתוכנו כיהודים שונים, על אף אמירת תפילה זו יום-יום? וד"ל! הגם שיש כמה בעיות הלכתיות, אשר אגב חלות גם על חלק מעולי רוסיה כיום אך מסיבות שונות לגמרי, הרי בעקרה אני רואה בדחיה זו בעיה פסיכולוגית, אשר קשורה באי קבלת הבלתי מוכר. לכן יש להכירם! יהודי אתיופיה, כפי שנקראים כיום, הם הענף הדרומי של כנפות הארץ, ואינם מוכרים בהסטוריה היהודית ובמנהגיהם היהודיים השורשיים, כפי שמוכרים וכפי שנחקרו כל יתר תפוצות גלויותינו. המחקר האקדימאי עסק פחות ביהודי ארץ כוש, מכיוון שהמקורות הכתובים דלים כיום, אחרי שאבדו בגלות קשה זו, בו בזמן שרשומים על יהודי מרכז העולם באירופה נשתמרו יותר וניתן לחקדם, בדרך המקובלת כמדעית.

גולה זו לא התהוותה לפני כאלפיים שנה, עקב החורבן השני, ולא לפני כאלפיים ושש מאות שנה, עקב החורבן הראשון, ואפילו לא רק לפני כאלפיים ושבע מאות שנה עקב חורבן ממלכת ישראל על ידי אשור, אלא כבר בימי הפיטינג של ממלכת ישראל מממלכת יהודה אחרי מות שלמה המלך!

גולה זו לא רק מרוחקת גיאוגרפית מן המרכזים היהודיים, אלא היה נתק מוחלט בין בני גולה אלה לבין יתר קיבוצי היהודים, מסיבות הבידוד הפוליטי של ארץ זו, שנהיתה לנוצרית בעולם מוסלמי מצד אחד ועובדי אליילים מצד שני.

לא רק אנו לא ידענו על קיבוץ יהודי וידח זה במשך כאלפיים שנה, אלא אף יהודי אתיופיה לא ידעו על קיום יהודי מחוץ לארץ גלותם והם חשבו את עצמם במשך דורי דורות כיהודים האחרונים בעולם! הנתק היה דו-כיווני.

אך לא כך בימי הבית הראשון! מקורותינו הקדומים, כמו גם מסורות בעל פה של ביתא ישראל אשר בארץ כוש, כמו גם מסורת בית המלוכה הנוצרית והאתיופית, מוטרים על ישוב יהודי קדום כבר מימי הבית הראשון בארץ כוש. להלן מקורות עקריים: הנביא ישעיהו, שחי בימי גלות עשרת השבטים לאשור, כמאה שנים לפני החורבן הראשון של ממלכת יהודה וגלות בבל, ניבא על קיבוץ הגלויות של ישראל ויהודה כדלהלן: "והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו לקנות את שאר עמו אשר ישאר מאשור וממצרים ומפטרס ומכוש ומעילם ומשנער ומחמת ומאיי הים. ונשא נס

לגויים ואסף נדחי ישראל ונפוצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ. (ישעיה י"א, י"א-י"ב). בפרק י"ח קורא הנביא ישעיה "הוי ארץ צלצל כנפיים אשר מעבר לנהרי כוש" ודבריו מסתיימים "... גוי קו-קו ומכוסה אשר בזאו נהרים ארצו אל מקום שם-ה" צבאות הר-ציון". המפרשים אחידי דעה על נבואה זו, כמו גם על זו של הנביא צפניה (ג", י"י): "מעבר לנהרי כוש עתרי בת פוצי יובילון מנחתי וכו", כי כוננת שני הנביאים על הארץ אשר מעבר לניכוס יובליו שבארץ כוש, אשר מדרום למצרים ועל אלה המתפללים אלי, ה", "בנפוצותי אשר הפיצותי". מכאן שבשלהי הבית הראשון היו תפוצות בית ישראל גם מעבר לנהרי כוש, הם שני יובליו של הניכוס, אשר מקורם באגם טאנה אשר באתיופיה ודרומה באוגנדה. הדברים היו אז גלויים וידועים.

במקורות יהודיים מאוחרים יותר בהרבה, כמו בילקוט שמעוני (שה"ש א"), שחובר באשכנז במאה הנוצרית השתים-עשרה, ובו אגדות ומדרשים שעברו מדור לדור, נכתב: "בזמנים ההם ילכו בית יהודה על בית ישראל -אלו עשרת השבטים שגלו לפנים מנהר סמבטיון, שעתידין גלות יהודה ובנימין לך אצלם להביאם, כדי שיזכו עמם לימות המשיח ולחיי העולם הבא" ולנו הרי ברור כי גלות יהודה ובנימין היא הגלות השנייה, הרומית, בארצות אירופה וצפון אפריקה. ועתה הלכנו בית יהודה על ביתא ישראל, להביאם ארצה. מהיכן לו לשמעון קרא, בעל הילקוט באשכנז מסורת זו ? אמר ר' יהודה בר' סימון, מאמוראי ארץ ישראל, דור רביעי: "לא למקום שגלו עשרת השבטים גלה שבט יהודה ובנימין. עשרת השבטים גלו לפנים מן נהר סמבטיון, שבט יהודה ובנימין מפוזרים בכל הארצות." (בראשית רבא, ע"ג.) הוא עצמו מסתמך על דברי רב שמואל בר נחמן, אמוראי ארץ-ישראל שקדם לו בשני דורות: "לשלוש גלויות גלו ישראל, אחת לפנים מנהר סמבטיון ואחת לדפני של אנטיוכיה ואחת שירד עליהם הענן וכסה אותם." (ירושלמי-סנהדרין, י"א) יש דעות שונות, מי מן הגלויות עתידין לחזור לארץ ישראל. כי אישית נראה כי אלה מן הגולים, אשר כיסה עליהם הענן, אולי לא יחזרו לחיק עם ישראל, והם מבני ישראל שהוגלו ע"י אשור, ובמרוצת הזדורות התבוללו בעמי הנכר, בקבלם דת אחרת. אך לא כך הגלות אשר גלתה אל אחרי הרי הסמבטיון, ואלה מהם ששמרו בעוז וגבורה על תורת משה ויחודם הישראלי בין הרוצים לכפות עליהם דתם, הנה בני ביתא ישראל שלא נתנו לכפות עליהם הנצרות האתיופית. כמו ביתר ארצות הגלות נפלו גם אצלם קרבנות בגוף ובנפש ואבדו לעם ישראל, לכן התמעט מאוד מספרם, כידוע ממחקרים אחרונים. ועוד ידיעה סימי אמוראי בכל במאה השביעית הנוצרית. בסנהדרין צ"ד נשאלת שאלה: "כתיב הגלה סנחריב עשרת השבטים ? מר זוטרא אמר לאפריקי, רב חנינא אמר להרי סכוג? הדיעה הראשונה מפליאה אך יש לי הסבר הגיוני לה, כי ידע מר זוטרא על דרכי הים הפתוחים לאפריקי מאסיה ונדידות מגולי סנחריב לאחיהם בארץ כוש. מסורת אשר מקורה בספורו של אלדד הדני שהגיע בשנת 883 לסה"נ לריכוזים שונים של יהודים. לפיה החליט בימי ראשית הפילוג בין ממלכת יהודה לממלכת ישראל, חלק משבט דן לא להגרר אחרי ירבעם בן נבט ודרישתו להחכם נגד רחבעם בן שלמה, (כנראה אותו חלק מן השבט שנשאר בשיפולי הרי יהודה המערביים ולא נדד צפונה לכיש אשר ביובל נהר דן, בחפשמם להם נחלה עת מצוקתם) ולרדת מן הארץ למצרים.

משם הדרימו בני דן אלה עם הנילוס עד לארץ כוש, אותה מצאו כארץ טובה ושמנה. אלדד הדני עצמו בא מאזור זה ולדבריו יושבים בני שבט דן שם עם בני שלשה שבטים אחרים: נפתלי, גד ואשר. אלדד מתיחס לדן בן יעקב על פי מסורת אבות. בסוף תיאורו הוא אומר: "נתן להם הקב"ה רוח טובה והיו בני דן עולים נגד נהר פישון, ונוסעים על הגמלים וחונים עד שהגיעו לנהרי כוש, ומצאו הארץ שמנה, טובה ורחבה, שדות וכרמים, גנים ופרדסים. ולא מנעו יושבי הארץ את בני דן משבת עמם, וכרתו להם ברית והיו בני כוש פורעים להם מס, וישבו עמם שנים רבות עד שפרו ורבו עד למאד." (ניתן להבין, כי בני דן שלטו שם, או היו מכובדים מאוד.) בני נפתלי, גד ואשר, לדברי אלדד הדני, באו עם ירמיה למצרים, ומשם הדרימו ככוש. כיצד ידעו על ארץ זו כמתאימה להתישבות? ההסבר הבא, המבוסס על מסורת בית המלוכה של מלכי אתיופיה הנוצריים, יכול לענות כדעתי היטב על שאלה זו!

עוד הנגוס האחרון, היילה סלאסיה, שסמלו וכינויו "גור אריה יהודה", ואשר התיחס לשושלת המלכים הסלמוניים, ידע לאמר, כי בני שושלת זו הם צאצאי מלכת שבא, שמה במסורתם מקידה, ושלמה מלך ירושלים. בספר מלכים א', פרק י" מתואר מסעה כזו: "ותבא אל שלמה ותדבר אליו את כל אשר היה עם לבבה... והמלך שלמה נתן למלכת שבא את כל חפצה אשר שאלה, מלבד אשר נתן לה כיד המלך שלמה, ותפן ותלך לארצה היא ועבדיה." בספר כברה נגסת האתיופי, הולדת המלכים בעברית, שהוא הספר הקדום ביותר בכרוניקה האתיופית, מסופר כי כאשר שבה לממלכתה, ילדה בן וקראה לו מנליק. לאחר שגדל שלחה אותו אימו לירושלים דרך הים, אל חצר אביו. עם שובו לשבא, הוא לווה במשלחת כהנים ובכירי זקני ישראל ואיתו כוחות הברית. בעזרתם ייסד ממלכה יהודית. הגם שיהודי חבש אינם מקבלים, כי הם צאצאי מקידה מלכת שבא, ורואים בסיפור זה נסיון לרשת את היהדות המקורית, שהם בניה האמיתיים, בכל אופן ברור, שהיתה השפעה יהודית קדומה בארץ שבא (=אבש בקריאה הפוכה כדרך היוונים, משמאל לימין, ומכאן אבסיניה=Abessine בלטינית).

מאחר ומעשה מלכת שבא היה בימיו הזוהרים של שלמה המלך, ובני דן עזבו את נחלתם בארץ ישראל לאחר מותו, עקב מלחמת הירושה והפיילוג, טבעי וסביר כי בני דן ידעו על מושבת אנשי חצר שלמה בארץ שבא, כבודם והשפעתם היהודית הרבה. לכן מצאו, כי ארץ זו היא מקלט מתאים לעצמם. אולי חשבו על שיבה ארצה לאחר סיום המאבק בארץ ישראל. הם גם ידעו כי המלכה והכבודה באו דרך היבשה, ככתוב "ותבא ירושלימה בחיל כבד מאוד, גמלים נושאים בשמים וזהב". וכו', לכן בחרו בדרך היבשתית לאורך נתיב הפישון, העשיר במים לרענון ושתייה. בהמשך התיאור התנכי נאמר: "וגם אוני חירם אשר נשא זהב מאופיר הביא מאופיר עצי אלמוגים הרבה מאד ואבן יקרה... כי אוני תרשיש למלך בים עם אוני חירם. אחת לשלוש שנים תבוא אוני תרשיש נושאת זהב וכסף, שנהבבים וקופים ותוכיים". כידוע נמצאים אלה בצד האפריקאי של הים האדום. מכאן שניתן למקם את ארץ שבא משני עברי מיצר באב אל מנדב, הן בדרום חצי האי הערבי, ח'מיאר, והן בצד האפריקאי. באתיופיה.

המסורת על המוצא משבט דן חוזרת במקורות יהודיים בימי הביניים!

רבנו עובדיה מברטנורא, שפגש במצרים בשלהי המאה ה"ו שני שבויים מיהודי חבש ותאר אותם, כתב: "והם אומרים שמתחילים לשכח דן". כך גם כותב רבנו דוד בן זמרא בתשובותיו המתיחסות ליהודי חבש, "שהם בלי ספק משבט דן שגלה לחבש עוד לפני ימי הבית השני". נראה שמסורת זו רווחה בין יהודי חבש וסביבתה האפריקאית עד לפני זמן לא רב, אף שהדיה לא הגיעו בבירור אל מעבר לים עד לימינו. על דן אמר כידוע יעקב אבינו בברכת פרידתו: "דן גור אריה יזנק מן הבשן", ולא ברור אם בית המלוכה הסלומוני לקח מכאן את שמלו, עקב השפעתם הרבה של בני דן הגולים לשבא, או מבית המלוכה של שלמה המלך על יהודה וישראל, כאשר סמל שבט יהודה אף הוא לביא. אני אישית חושב שיש כאן חיבור בשני התוארים.

זעה אחרת גורסת, כי יהודי חבש הם צאצאי היהודים שירדו מצרימה עם ירמיהו הנביא אחרי רצח גדליהו בן אחיקם. בהמשך הדרימו מהם עד למקום מגוריהם של גולים קודמים להם, כפי שידעו על כך אז בבירור, במסורות בעל פה של יהודי חבש, וכך סיפר גם אלדד הדני בהופיעו לפני גאוני בבל, באיטליה, צפון אפריקה וספרד, יש גם זו לדעתי אין ניגוד כי אם השלמה במסורת זו. גם ביתר גלויות ישראל היו ראשונים, כאשר בדורות מאוחרים יותר הצטרפו עוד פליטים יהודיים אל המרכזים שהוקמו על ידי קודמיהם. כך בבבל, בפרס, בחימן, בספרד, בארצות המגרב, באיטליה, בטורקיה, באשכנז המערבית ובפולין, ועוד.

רוב החוקרים קושרים את העובדה, על כי יהודי אתיופיה מקיימים את היהדות בצורתו התורנית הראשונה, ללא התפתחויות ההלכתיות המאוחרות של שלהי הבית השני, ללא ידיעת חג החנוכה של תקופת בית החשמונאים של המאה השנייה שלפני ספירת הנצרים, ללא המשנה והתלמוד שלאחרי החורבן השני, עם מסורות ההגירה האלה מימי הבית הראשון ומסופן. עם חורבן הבית הראשון התרחב הישוב היהודי במצרים. ממצאים שהתגלו בראשית המאה הנוכחית ביב, היא אקפנטיון בדרום מצרים ליד הנילוס וכיד אסואן, באיזור פתרוס המקראית, מצביעים על קיומם של ישובים יהודיים בקרבת גבול מצרים, לפחות מימי שיבת ציון בתקופה הפרסית. יהודי יב, בדומה ליהודי חבש עד לימינו נהגו להקריב קרבנות, וביב אף בנו בית מקדש, בו בזמן שראו בירושלים ובמקדשו ערך קדוש עליון. ניתן להצביע על עוד מנהגים ודמיון בין היהדות שנהגו יהודי מצרים העליונה ויהודי חבש, ועל קשר ביניהם. במגילת אסתר מימי ראשית הבית השני כותב מרדכי היהודי בפרוש "ככל אשר ציוה אל היהודים. ושרי המדינות אשר מהודו ועד כוש, שבע ועשרים ומאה מדינה. ואל היהודים ככתבם וכלשונם". מכאן שישבו יהודים עד כוש ממש, דיברו, כתבו וקראו בשפתם היהודית. ואמנם צום אסתר מקדים ביהדות אתיופיה כלשון המגילה: שלשה ימים. מדובר כאן על השנים 521- עד 465- מימי כנבוזי, דריוש הראשון ואחשורש הוא אחשורש. מקור יווני יודע לספר, כי עוד תחת שלטון פסמתיך השני, מלך מצרים לפני הכיבוש הפרסי, 593- עד 588-, שרתו יהודים בצבאו במלחמתו נגד בני כוש. מקורות אחרים כותבים על יהודים רבים (כ מאה אף!) שהובאו כשופרים מארץ ישראל למצרים בשנים 322- עד 285- ע"י תלמי הראשון (אחרי מות אלכסנדר הגדול!) ויושבו בגבול ממלכתו עם נוביה (=סודאן). סביר להניח, כי אחרי חורבן הישובים בפתרוס, הדרימו הפליטים היהודים למצא גולה חדשה. במעלה הנילוס

הכחול הגיעו עד לאגם טאנה, מקום מושבם של חלק מיהודי אתיופיה מאז ועד לאחרונה ממש. גם בענין זה ישנו מסורות בעל פה מפורשות המצביעות על מחוז קנארה ונהר גואנגו כאל מחוז קדום בהתישבותם. מדובר איפא כבר על גל הגירה השלישי או הרביעי של יהודים מארץ ישראל לארץ כוש, שהיתה ידועה אז היטב !

בדרום ערב היתה קיימת קהילה יהודית, כמו גם במרכז חצי האי עוז מימי חורבן הבית הראשון. הם כנראה מיהודה ומשנטי עבר הירדן-מזרחה, שנמלטו מפני השבי אל המדבר דרומה. בחייבר וחימייר השפיעו היהודים על יושבי הארץ הקדמונים בתרבות ואמונתם באל עליון אחד, עד כדי כך שנוצרה בדרום שושלת של שליטים מתיידיים, כמו מעבר למיצר, כמו גם בתדמור, בכוזריה ובצפון אפריקה. בשלוט המלך השלישי הגר-היהודי יוסף דו-נואס, פלשו לממלכתו מלכים חבשיים שקבלו את הדת הנוצרית, ובמצע של כפיית הנצרות בשנים 523-525 גבר המלך החבשי קלב על המלך היהודי והרס את ממלכתו. הרבה שבויים יהודיים, ובעקר נשים וילדים נעקרו מישוביהם בחיימייר, היא תימן זהיום, והובאו לחבש, שם נתמזגו כנראה עם ביתא ישראל. אך לא ניכרת כל השפעה יהודית-תימנית על ביתא ישראל, שהיתה מביאה משהו מן השינויים שהתפתחו במשך הבית השני ומבבל, אשר הגיעו אל יהדות דרום-ערב. ככך קשה לדעת את כמותם וכוחם הרוחני של השבויים, ואולי היו רק נשים וילדים? ואולי יהדות חייבר וחימיאר דאז עוד לא היתה בקשר עם בבל וחכמיה ? בכל אופן יש מסורות אתיופיות שונות המוסרות על כיבושי מלכיהם מעבר לים.

על חורבות הממלכה היהודית ניסה מוחמד לבנות את האמונה בו כמשיח, אך כאשר יהודי אזור מדינה אליו פנה לשפתם בכך טרבו לו, רדפם בחימה וגרשם דרומה, תימנה. מוחמד התחרה עם הנוצרים מצפון וממערב על ההגמוניה הדתית, מאז עד לימינו אלה, כאשר היהדות והיהודים בתווך. יורשיו החלו את מסע כיבושי האיסלם צפונה, משם מזרחה ובראשית המאה השמינית מערבה, כאשר חבש הנוצרית נשארת ביד, אי מנותק מן הארצות הנוצריות בצפון האגן של הים התיכון, כאשר מסביב עובדי אלילים ומוסלמים.

2. מלחמת ביתא ישראל על שלטון עצמי. ישובי רדת. מלכים ומנהיגים רוחניים. כל זאת קרה בעת ממלכת אקסום, שהשתרעה בצפון-מזרחה של אתיופיה זהיום. ממלכה זו היתה בעלת אופי שמי בולט ביותר עד למאה התשיעית לספירה הנוצרית. אך כבר במאה הרביעית קיבל המלך אזאנה על עצמו ועמו את הנצרות, שהתפשטה דרך חצרות האצילים לרוב העם, אם לא מרצון, אז בכפייה. המתנצרים ראו בתורה זו, כמו העולט הנוצרי הקדום בכלל, המשך לתורת משה, תוך קבלת ישו הנוצרי כממשיכה ומשיחה. אחרי החלשות ממלכת אקסום במאה התשיעית, קמה מלכה בראש חיל משבטי האגאו, שכת מקומי קדום שישב צפונה מאגם טאנה, ובקרבם יהודים שבאו מרחוק בעבר. הכרוניקות האתיופיות הכתובות מוסרות, שמלכה זו ושמה יהודית-ג'ודית, או אסתר או אסתו, היתה גיורת מסוריה(?) וחילה היה צבא יהודי שיצא בראשה נגד הנצרות, הרס כנסיות והרג נוצרים רבים. יהודי אתיופיה רואים בה על פי מסורותיהם מלכה

יהודיה קדומה שלהם. היא שלטה כארבעים שנה ולאחריה שלטה בתה יהודית השנייה. ולאחריה המלך היהודי מררי. באותה תקופה התיהדו הרבה משבט אגאו, ובוודאי קיימת מאז השפעה גנטית מקומית על ביתא ישראל. כך אגב היה גם בפרס של מרדכי היהודי מוקדם יותר, ככתוב במגילת אסתר במפורש ובמקומות אחרים, שם השפיעו יהודים על שליטים וממלכות בעת ההיא, שרם התבססות בכח של הנצרות סכאן והאסלם מכאן. אותם חוקרים הטוענים, כי ביתא ישראל הם ממרצא האגאו, שהושפעו אי-פעם מן היהדות, אינם מחשבים בשתי שאלות: מי הם היהודים שהשפיעו עליהם כה חזק שם? וכי תחכ עקשנות יהודית טיפוסית להתבדל באופן מוחלט מגויי הסביבה ודתם, אצל שבט אפריקאי שלא ממקור יהודי? יתכן ודעה זו משפיעה על הפקפוק הקיים, האם יהודי אתיופיה הם יהודים אמיתיים, בנוסף על בעיות הפער בין ההלכה דהיום לבין קיום התורה בדרך הקדומה שמלפני הבית השני, והמשנה והתלמוד שלאחריה! אותה מחשבה אני מפנה נגד הדעה המניחה, כי ביתא ישראל היא קבוצה של צאצאי אקסום שהושפעה מיהדות דרום-ערב, שלא השתלטה בין מקבלי הנצרות בממלכה זו.

בתקופה שבין סוף שלטון אקסום משושלת מנליק שהתנצרה ועד לחידוש שלטונה, דהיינו כ 350 שנה, זכו ביתא ישראל לשלטון עצמי ולשלוה יחסית במושבותיהם. המלוכה שקמה אחרי יהודית היתה שושלת זאגוי, ונראה שכח השפעתם של יהודי הבש בשלטון זה היה רב.

במחצית השנייה של המאה הי"ג שבה לשלוט שושלת מנליק והחלו מלחמות, כמעט בלתי פוסקות כנגד הפלאשים, כך נקראו מעתה כגנאי, דהיינו הפולשים הזרים. הסיבה, אי רצונם של ביתא ישראל לקבל את הנצרות ולהתבולל בין יתר התושבים. לשם כך עמדו על זכותם לקיים אוטונומיה ישובית ושלטונית גם יחד. בשנים 1270 עד 1624, במשך 354 שנים ניהלו ביתא ישראל מלחמת הגנה בלתי פוסקת על עצמאותם היהודית. נגוסים נוצריים ומלכים יהודיים התחלפו בחוף הדורות, והמלחמה לא פסקה, עד אשר הוכרע המאבק בעזרת הנשק החם שקבלו הנוצרים מן הפורטוגזים, שראו באַסְיִנְיָה קרש קפיצה ומקום ביניים בין הים התיכון לבין אזורי הכיבוש שלהם בהודו. הכרוניקות האתיופיות, אף היותן עוינות לפלאשים המרדניים, מפליגות בתיאורי הגבורה העילאית של הלוחמים היהודיים, בהקרבם ובעוז רוחם. ההרג וההרס היה רב, אחרי מפלה מצד זה או האחר, התחדש המאבק הלא מוסרע. רק מסורות בעל פה נשארו בידי יהודי אתיופיה, כי כל כתביהם, כמו גם מושבותיהם נלקחו בסוף המר שלל, נשרפו, נהרסו, ולפי המסורת גם נקברו כל ספרי התורה שהיו בידיהם, שהיו כתובים בלשון היהודית, העברית.

פרטי הנגוסים הנוצריים, תקופות שלטונם, מלחמותיהם נגד הפלאשים, שמות מלכי בית ישראל עזי המצח, הלא הם כתובים ומפורטים בדברי ימי ממלכת הסלמוניים, קרויים כרוניקות אתיופיות נפי החוקרים דהיום. איו מקום לפרטם במסגרת הרצאה זו אציין רק שמותיהם של מלכי היהודים הידועים על פי סדר כרונוולוגי ומנהגים רוחניים מתקופת המלחמות: (מינתי 8 נגוסים ושלטונם, שלחמו נגד ביתא ישראל) אבא צאגא, בן המלך הנוצרי זרע יעקב, "משמיד היהודים", היה לנזיר יהודי. אבא צברא, מנהיג רוחני בסוף המאה ה 15, אליו התחבר אבא צאגא.

המלך היהודי גדעון ה' 1, נפל בקרב נגד המוסלמים הכובשים. היהודים עברו לצד הנגוס הנוצרי באותה עת, לכן דנגל, 1508-1540.

המלך יורם, נהרג בקרב נגד הנגוס קלאודיוס, 1540-1559.

המלך רדאי, לחם נגד שני נגוסים, מינס ושרצא דנגל, 1559-1597, נשבה ע"י השני.

אחיו, המלך כלב, המשיך את המלחמה נגד הנגוס האחרון, אך הוכה צבאית.

המלך גושן, היכה את שרצא דנגל, אך לבסוף הובס והתאבד עם משפחתו.

המלך האחרון גדעון הובס במרידה, נהרג ע"י הנגוס סוסניוס בשנת 1624. הישובים

היהודיים נהרסו עד היסוד. היהודים הוגלו ופוזרו במחוזות רבים, אחרי אונס

ושמד כפוי. ילדים, צעירים ונשים נמכרו לעבדים. כל כתבי הקודש

נקברו ע"י אחרוני המגינים. חלקם אולי נשדדו והובאו למזרחים.

אם מקודש ביתא ישראל היו מרוכזים בהרי סמיון, צפונה מאגם טאנה,

הופצו עתה ל 15 מחוזות ול 400 כפרים, כדי להחליש התנגדותם.

מעתה בא הקץ לעצמאות יהודית בת מאות רבות של שנים בארץ זו.

כל אותה עת היתה עיר הבירה אקסוס. לא תמיד שלטו הנוצרים ביד רמה. היתה פלישה

מוסלמית, והיה כיבוש פורטוגלי. לבסוף עזרו הפורטוגלים הקטולים לנגוסים

הנוצרים, והו נגד המוסלמים והו נגד היהודים. רק ב 1634 יסדו הפורטוגלים את

העיר גונדר, וזו הפכה לבירה.

3. יהדות מקורית תנכית והשפעות זרות.

החל סך המאה ה' 17 ניסו מסיונרים מאירופה לפעול בקרב המיעוט היהודי שאיבד

את הריכוזיות שלו, היה מנוע מלקיים מנהיגות רוחנית ארצית, וכך היה חשוף

להשפעות של זרים יותר מאשר מקודם. אך רק באמצע המאה ה' 19 נראו פירות הלחץ

המסיונרי האירופאי. ממון רב פוזר ביניהם ורבים מבני העדה עברו לנצרות.

עניים ומצוקתם גרמו להם גם להזדקק לכתבי הקודש הנמצאים במקביל בכנסיה

הקופטית, באין להם כי אם תורה בעל פה שנמסרה להם על ידי הקיסרים המקומיים.

מכאן הצורה של "האורית", התורה, שאינה מגולגלת אלה בצורת ספר על קלף, וכן

כתב הקודש בלשון הגעז. אין זה דומה לקראים שדחו את חידושי ההלכה במודע,

ואין זה דומה לשומרונים, שטוענים שהם הם היהודים המקוריים.

חדרו לתוכם כמה נוהגים של אדיקות נוצרית, כגון נזירות והתבודדות, אך טמננים

לא יהודיים בלבוש ובנוהגי אדיקות חדרו גם לשורות חרדים בגלות מזרח-אירופה,

על פי הבנתי. גילוח ראש נשים נשואות, הלבוש השחור וכו" אינם ממקור יהודי !!!

יהודי ביתא ישראל המשיכו גם בעתות מצוקה נוראה לשמור בכפריהם, בנבדל מן

הגויים הסובבים אותם, על מסורתם היהודית שהיתה ידועה להם. נוהגי הטומאה

והצורה הם ממש על פי התורה. כך חגי התורה, כמו פסח וחמץ מוחזקים בחומרה

יותר מאשר המחמירים בין החרדים. ראוי וראוי להכירם על יהדותם המקורית, לפני

שמביעים דעה על ספק יהדותם, ועל הנסיבות ההסטוריות המיוחדות שניתקו אותם

ממרכזי היהדות בארץ ישראל, בבבל, בספרד ובאשכנז.

במאה ה' 19 פחת מספרם הכולל של יהודי אתיופיה, ואומדים אותו בסוף המאה בכמאה

אלף נפש. באמצע המאה ה' 19 ניצתה ביניהם אש העליה לירושלים, כתוצאה ממצבם

הלחוק בין השפעת המסיונרים לבין שלטון מדכא של המלך תיאודוריס, 1855-1865. בהנהגת ששה מכהני העדה, ובראשם הקייט אבא מהרי, התאסף קהל שמנה כ 8000 איש ואשה, והם עזבו את כפריהם ללא כל הכנה חומרית, כדי ללכת לים סוף ודרכו לירושלים, היה זה בשנת התרכ"ב=1862. הם האמינו שה" יבקע להם את הים כבימי יציאת מצרים בהנהגת משה. בנסיונם לעבור את הנהר טיגרי, טבעו עשרות מהם. הנס לא התרחש. מחוסר מזון מתו רבים מהם. חלקם חזרו על עקבותיהם, חלקם התישבו במחוז הצפוני טיגרי.

4. בעיית אי ההכרה ביהדותם והשלכותיה.

באותן שנים נוצר הקשר הראשון עם יהודי העולם. בשנת התרכ"ח=1868 הגיע השליח היהודי האירופי הראשון לכפריהם מטעם חברת "כל ישראל חברים", יוסף הלוי. ביקורו עודד ועורר את שארית הפליטה הדנוויה, אך קריאותיו אל יהודי אירופה להצלתם לא נענתה. בשנת 1889 החריבה פלישת הדרוישים מסודן את מערב אתיופיה, וכפרים יהודיים רבים נפגעו קשות. גם יד המסיון הוסיפה לפתות את המעונים. בראשית המאה ה 20, נאמד מספרם רק בכ 60.000 נפש, שאחזו ביהדותם בעקשנות ועוז יהודי טיפוסי. בשנים 1904-1924 פעל בתוכם תלמידו של יוסף הלוי, ד"ר יעקב פיטלוביץ. הוא הצליח לפתח מערכת הכשרת מורים בין צעירי העדה, לחזק את הזהות היהודית שלהם, לקשר ביניהם לבין יהדות אירופה. בשנת 1926 הוקם בית הספר היהודי הראשון באדיס אבבה, ובעקבותיו בגונדר ובכפרי מחוז זה ובהרי סמיון. שנות הכיבוש האיטלקי באתיופיה, 1936-1941 עצרו את הפעילות, ובתי הספר נסגרו. רק עם קום מדינת ישראל חודשה הפעילות המשקמת, באמצעות הסוכנות היהודית, ושוב הוקמו בתי ספר, מרפאות ובתי כנסת. בשנת 1954 הוקם בי"ס פנימייתי יהודי בעיר אסמרה, בו למדו גם ילדים, גם צעירים וגם קייסים. הקיסר היילה סלאסיה תמך בכך. בשנת 1955 הובאו לכפר בתיה 27 נערים ונערות, ואחרי הכשרתם במשך שנים, חזרו לאתיופיה ושמשו שם כמורים לעברית, יהדות, לימוד כללי ולציונות מעשית. בשנות 1960-1970 התקיים הויכוח על שאלת יהדותם, וחוסר הודאות של צעירי העדה גרמה להם לחפש השכלה לא יהודית היכן שהיו מוכנים לתת אותה, ושוב התרחקו מהם אל שדות זרים. בשנות ה 70 וה 80 החלו להגיע בודדים בדרכי הים, והם סללו את הדרך למבצע משה, לו שמשו פעילים ומדריכים אלה שהיו נחשונים ממש. במבצע משה אבדו בדרכי המדבר 3000-4000 נפש, שלא עמדו בתלאות הקשות, וכ 8000 הועלו מסודאן במטוסים. עוד כ 4000 הגיעו בתקופה של שנתיים. במבצע שלמה הפלאי הועלו כ 14000 מאדיס אבבה. גם עתה באים משארית הפליטה והחקוה לקיבוץ כל הגלות הזו בקרוב אלינו היא גדולה.

5. דעתי האישית על אי ההבנה בקרבנו.

הדדישה לעבילה במקוה טרהה נראית לעולי אתיופיה זרה לגמרי. הם טבלו דורי דורות רק במים זורמים, תחת כיפת השמים. בנו את כפריהם רק בקרבת נהרות ונחלים כדי לקיים את הטרהה הקפדנית שלהם, הו מצד הנשים לאחר נידתן וכידות, והן מצד הגברים שחזרו ממסעי המסחר שלהם בקרב הגויים. לא נכנס יהודי שבא מבחוק אל הכפר היהודי, ללא טבילה בנהר. גוי התקבל אמנם בכבוד בכפרם, אך לא הורשה להכנס אל הכפר ממש, והתארח בסוכה מחוצה לו. הרב שלוש מנתניה הבין את הבעיה

הדתית-פסיכולוגית של העולים. באין נהרות בארץ ישראל הציע להם לטבול בים, תחת כיפת השמים. ואכן זה תואם את הרגליהם שהפכו ממנהג להלכה, כמו שזה קיים בין שומרי מסורות מגלויות אחרות, שהמנהג חזק יותר לפעמים, מן ההלכה. אחד מרבני ישראל הידועים כגדול בהלכה, אמר לפני 40 שנה לשאלתי במצב דומה, "כי הזמן יעשה את שלו". רצונם של עולי אתיופיה להשתלב בחברה היהודית בארץ הוא חזק מאוד, וכך רוב הציבור בארץ מזדהה אתם. הבעיה הפסיכולוגית של השוני תפתר מאלה, כי הזמן יעשה את שלו, וידעו להעריך את עברם, מנהגיהם ואופיים. אזכיר את העובדה, כי עולי תימן ב 1882, לא התקבלו בירושלים על ידי הקהילה הספרדית כיהודים, בגלל חיצוניותם השונה ונאלצו להתישב מחוץ לעיר במי נפתוח. מי מעלה זאת על הדעת היום ? הבעיות ההלכתיות יפתרו ברצון טוב ובהבנה משני הצדדים. חבל על ניצול הבעיה הזמנית לרעה מצד גורמים אוהבי ריב ופילוג פוליטי, על בסיס קיום מצוות זחיות, ובניגוד למצוה הבסיסית יותר של אהבת רעים יהודיים. עוד אזכיר, כי גם אנוסי ספרד ופורטוגל שחזרו ליהדות גלויה, כמו גם אנוסי משהד בפרס, נאלצו להתמודד עם בעיית הכרתם כיהודים, ומי זוכר זאת היום ? הלואי ונזכה לראות בתוכנו אחרוני ביתא ישראל, שלא הצליחו להגיע לאויס אבה בגלל ריחוקם הגיאוגרפי במחוז קוארה, ואולי גם האנוסים שלא מרצונם, אם יקבלו עליהם לחזור ליהדות כנדרש וכמקובל בישראל, במהרה בימינו. וכולם יבואו אל המנוחה והנחלה, כגבואות הקדמוניות המתגשמות לעינינו ממש.

דיון על הרצאה:

יהודי אתיופיה, יחודם והכנת אופיים המיוחד, לשם קליטתם, מאת יוסף בן בריה.

ד"ר רייטר צדק: תודה על הרצאה המעמיקה. פתחה לפנינו עולם חדש, שלא היה ידוע לנו. תוך שמיעת הרצאתך, פשוט נפל עלי פחד. איזה גלגולים עבר העם היהודי! אמרה אומרת, שבכל מקום לשם זורקים אבן, שם נמצאים יהודים. מתי ואיך נזכה שכל היהודים יגיעו כולם כמוכדת? באשר ליהודים האתיופיים האנוסים, כמו גם אלה שלא הספיקו להגיע למקום הריכוז, הלואי ונזכה גם בעלייתם ארצה.

ד"ר מרים שפילמן: שאלתי היא, מה ידוע על הסמבטיון? מה הוא והיכן הוא?

יוסף בילנבך: תודה על פריסת הידע על היהדות הרחוקה והמקורית. אני חושב שהסמבטיון הוא נושא של אגדה. דוד פרישמן כתב שיר ידוע על הסמבטיון, "בנס הייתי שם ובנס ראיתיה... ונהר נפלא שומץ שם...". אינני חושב שיש דבר כזה, נהר בשם זה. אני חושב שזו אגדה כמו הרבה דברים הקשורים עם היהדות הזאת: כמו ענין הבן של שלמה המלך ומלכת שבא ו-600 האנשים שליוו אותו, ומזה נוצר כל הענין הזה. יש כאן דברים שלוטים בערפל כבד מאוד וקשה באמת לדאות כיום תמונה ברורה. אבל המרצה צייר לנו תמונה מענינת, מבחינה גיאוגרפית בעיקר. נשאלו רק שתי בעיות שהוא נגע בהם אך לא דיבר עליהם. קודם כל ענין המנהגים של העם הזה, של השבט היקר הזה. למשל ענין הכתן. אצלנו זה ענין של מסורת של אבות. על פי הידע שלי, הם בוחרים בכך. זה נראה לי קצת מחוספס. אצלנו על פי מנהג עתיק יומין ידוע, שכהן הוא צאצא של שבט לוי. זה נמשך מאז לבן וכך הלאה. שנית, הם מקבלים רק את התורה שבכתב, וכל דברי החכמים מגדולי ישראל המאוחרים, התורה שבעל פה, הם מסתייגים מזה. איני יודע אם מכירים את זה או לא, אך מוזר הדבר בעיני. הייתי אומר שהם בני דודינו. אך עוד נקודה וזו הקליטה. אנחנו רוצים לקבל אותם בזרועות פתוחות כשונים בין שונים ולהגיז להם "וקרב פזורינו מבין הגויים ונפוצותינו כנס מירכתי ארץ". אך לא נראה לי כי באמצעות המוסדות הם יכולים להתמזג אתנו. כל אחד מאתנו צריך לפתוח את הכב וגם את הכיס אם זה דרוש, להזמין אלינו ולבוא לקראתם, כי באמצעות המוסדות לא באמת יקלטו! והעקר, צריך להתחתן אתם! הם גזע נאה, אנשים בעלי קוים נאים, ומיזוג זה, הוא האמיתי, המפתח לקליטתם האמיתית והעמוקה. בכל אופן אנו מודים מאוד על הרצאה דוקא בימים אלה, כאשר אנו חשים קצת מועקה בלב, ממה שנעשה כעת בושינגטון. טוב שיש עוד יהודים שבאים ושיבואו עוד ויתגשמו בקשותינו.

סנבו גאשאן: שאלתי היא על מקור ופירוש שמי סנבו. אולי זה בא משבת? כי הסבירו קייסים, כי סנבו בא משבת, משבתון. שם משפחתי הוא שבתון, בלשוננו.

תשנ"ב, המרצה יוסף בן ברית: קודם כל חשוב לי להסביר, כי לא אני חקרתי את נושא הרצאתי, את יהודי אתיופיה. אני מסתמך על מחקריהם של אחרים, מהם לקטנתי את המידע החשוב לפורום זה ובניתי את הרצאה. עמינו הוא עם מענין וחשוב לחקר. המקורות שלי הם ספרים וחונרות של: משרד החינוך והתרבות-האגף לתרבות תורנית ובו מאמרים של חוקרים שונים. האגף לחינוך מבוגרים מאת צביון. הדרכה לחינוך מ"ד. כן מחקריהם של מיכאל קורדינאלי ומנחם וקדמן ועוד פרסומים. באשר לשאלה מה הוא הסמבטיון:

אחזק על הגישה של מר וילנר, באשר לזלזול באגדה. אגדה אלה דברים שנאמרו. בליך הסדר אנו אומרים את ההגדה, דברים שנאמרו ואחר כך נכתבו. המסורות של ביתא ישראל אלה דברים שנאמרו מדור לדור, נמסרו מאב לבן, זו מסורת. הכתובים היהודים הרי אבדו בפוגרומים כפי שהיינו קוראים לכך אצלנו. כמקרא יש להם את כל הכתובים שלנו, עד למגילת אסתר, עזרא א" ועזרא ב", אצלנו נחמיה. לא מפליא כלל שלא ידועה להם התורה שבעל פה שנכתבה בשלהי הבית השני, כי הם נותקו מעם ישראל הרבה לפני כן, עוד לפני גמר חתימת התנ"ך. גם אצלנו לא נכנסו לכתובים ספר המכבים, על אף שמעשי החשמונאים קרו רק 145 לאחר חתימת התנ"ך. מיהו מכס יודע וקורא את ספר המכבים? האם בגלל שלא יחשב לאגדה? שאין לקבלה כדברים שקרו? הרי אלה דברים שכן מקובלים עלינו, כי חוקרים גילו את עינינו, ובעקר הרי אנחנו קשורים לזה! מדוע קשה למישהו לקבל מסורות של חלק בעם מכיוון שהוא עצמו לא קשור בכך?

הרי היו לנו כל כך הרבה דברים שנמסרו מדור לדור בעל פה, ז.א. אגדה, הגדה, שחכמי ישראל העלו אותם על הכתב בגלל האסונות והפיזור, שלא ישכחו. הכוונה למשנה ויום התלמוד. התלמוד הוא לקט ענק של מסורות הגדה, שהתוכחו על אמיתותם ודיוקם, במבצע ענק של מאות בשנים. האם בגלל שבעבר היו אלה דברים שבאגדה, אין אימון באמיתותם?

ההיכול של פורים, שלא ידועה ליהודי אתיופיה, אך כן צום אסתר, הצורה הזו של התחפשות, שנראית לנו דבר מושרש, כלל אינו יהודי במקור. זו השפעה זרה, מן הקרניבלים שחגגו עמים אירופאים אליילים, שהפכו לנוצרים, כחג האביב המתחדש. הלבשנו על זה הסבר התואם לנו... "ונהפוך הוא".

הסברתי בהרצאתי מדוע נותקה חבש, שנהיתה נוצרית במאה הרביעית-חמישית מן העולם, כי סביבה היו עמים עובדי אליילים מדרום ומסלמים ממערב, ממזרח ומצפון. ליהודי תימן אחרי מוחמד היה קשר לבבל באמצעות האיסקלס מחצי אי ערב לעירק-בבל ועד לפרס, ואפילו דרך רצועת החוף הצפונית האפריקאית למצרים, מרוקו לספרד ולאיטליה. יהודי ספרד נותקו אף הם מיהודי אשכנז, בגלל האיבה בין העולם המוסלמי בתוכו חיו, לבין העולם הנוצרי המתחרה, והשוני בין היהודים משני העברים היה גדול ונראה מבידל ממש בין הקרואים אשכנזים והקרואים ספרדים. לאחרונה מטשטש ההבדל יותר ויותר, בגלל הקשרים המתחדשים, וכך צריך

לקרות גם עם העליה הזו, האתיופית, שרק עתה מתחדשים הקשרים הישירים. אגב היתה תקופה שיהודי תימן היו מנותקים, והקשר חודש על ידי הרמב"ם ששלח להם את אגרותיו המפורסמות ממצרים, והם לא כמדו כמעט גמרא, אלא את הרמב"ם. גם מנהגי יהודי תימן שונים ממנהגי יהודים דחוקים. ויש דוגמאות רבות כאלה. באשר לקייסים, כהניהם: המלה קייס היא כנראה קדוש. לא היו אצלם בני שבת לוי. כבר הגרתי בהצאה כי מקורם בבני זו, נפתלי, גד ואשר, שלא נלוו אליהם לויים במסעיהם. גם רבנינו אינם יורשים את תואר הרבנות בן מאב. אלא יש ללמוד הרבה לקבלת תואר רב. כך בדיוק אצל יהודי אתיופיה. לא בוחרים בהם, כפי שחושב מר וילנר, אלא המוכשרים מבין הבנים נשלחים ללמוד בבית מדרשו של קייס מקומי ואחר כך מחוזי. זהו מעמד של קדושה נלמדת, ויש סמיכות, כמו ברבנות. באשר לסמבטיון: זהו ב'טרי למקום מיסטי מאוזן דדי החושך, לא ברור היכן. וכי אחרי החרים חושך? לא, אך לדנים על המקום הלא ידוע, המסתורי (מלשון מוסתר מן העין) שיוצעים עליו שנעלמו לשם מאחינו בית ישראל, היה זה שם קוד מתאים ללשון הזרה אז, המזרה לחכמי בבל, הירונית. על פי אבן - שושן, הפירוש הוא "שבת, נהר אשר כל ימות השבוע זורק למעלה אבנים גדולות, עד שאי אפשר לעבור בו, ורק בשבת הוא נח." (בראשית רבא, י"א). "נקרא גם סבטיון" = שבת (סנהדרין, מ"ה) הכוונה לדעתי, שאי אפשר להגיע לשם כלל, לא בימי החול, ובשבת כאשר היה אפשרי לעבור את הנהר, שנח מזעמו, הרי אסור לנו לנסוע. בקיצור: להגיע אליהם, זו משימה בלתי אפשרית!

שם המשפחה סנבוט, כפי שאמרנו לך הקייסים, ויש לסמוך על ידיעתם ומסורותיהם, הוא על השבת. יתכן והמשפחה היתה ידועה כשומרת שבת במיוחד. או, מה שמקובל גם במקומות אחרים בעולם היהודי, נולד אבי המשפחה בשבת, וציינו זאת בשמו. אצל יהודי המזרח יש שמות כמו חנוכה, פסח, בן שבת. טוב שנאמרנו לך הדברים, וכדאי לרשום זאת, וכבר זו לא אגדה.

אל נקבל את התפיסה האקדמאית האירופאית, שאינה מקבלת כמדעני מה שלא חרוט על חרט שמדען אירופאי מצא. זו אגדה, זה סיפור (זאגה) שיש לפקפק באמיתותה. כך מתיחסת אסכולה כזו גם לתורה, נביאים וכתובים, אך לא לחרט מצרי שבור. ורק אחרי תגלית של חפירה מתחת לאדמה, לפתע מקבלים מקורותינו אישור מדעי. יתכן איפוא שהרי החושך הם הרי מקורות הנילוס: וזוהי במשך ימינו מקורות הנילוס. הרי סלוג שמזכיר רב חנינא כמקום לשם הגלה שנחריב את גולי ישראל, גם הם לא מזוהים כיום, הגם שאז כנראה ידעו בני הדור מהי הכוונה. אני סובר שסלוג הוא ביטוי, מבטא אחד או שיבוש של שלג, ואולי הכוונה להרי אפגניסטן, הינדוסטן. יש לנו שתי גרסאות, ואולי שני כוונות נדידה של ילימי ילית חורבן שומרון: לצפון ולמזרח אסיה, וגם לדרום-מערב, דהיינו לחצי האי הערבי ומעבר לו, לאפריקה! כך ידעו זאת אז, לפני כ-1500 שנים, ומאתנו נעלמה הידיעה מאז.

ד"ר מרים בייטר צוק שואלת על מנהגים מפי משתתף מעולי אתיופיה:

אסי אסמכה: שמי הוא בעצם אספאו אסמרה. השם ניתן לי, כי עם לידתי הורחבה המשפחה. אספאו הוא כמו הוספה בעברית. על מנהג אחד אספר: פעם בשנה היו באים מכל הכפרים באזור למקום ידוע. הקייסים בראש וכל הקהל מאחריהם היו עולים על הר גבוה, בתפילה ובשירה, וממנו היו משקיפים לכוון ירושלים ומתפללים לציון, תוך געגועים ותקרה שבקרוב נעלה לירושלים ברינה. עתה בארץ חוזרים על מנהג זה פעם בשנה, בכ"ט במרחשון באים מכל הארץ לירושלים, ובהר הצופים מודים לאלהי ישראל שזיכה אותנו להגשים תקוות בת אלפי השנים. החג נקרא "ס י ג ד" והיינו סגידה-תפילה לציון. זהו חג מיוחד לנו, ציונות בת אלפי שנים.

נעה ליזרוביץ: שאלתי היא על חודשי השנה של יהודי אתיופיה? האם הם החודשים העבריים או אחרים? האם חגי ישראל נחגגים באותם מועדים כביתר הקילות ישראל? מתי פסח, מתי ראש השנה וכו'?" האם החודשים כחודשי התנ"ך?

אסי אסמכה: מה שידוע לי ממשפחתי הוא שחגיגנו נקבעים על פי חודשי הירח. יש חגים שנמשכים יומיים, מכוון שהיו צריכים להודיע על ידי שליחים את המועד ולא על פי לוח מראש. בעצם היו לנו שלשה חודשים ותאריכים שונים: האתיופי, שהוא ע"פ הירח, העברי עם החגים גם ע"פ הירח במקביל לאתיופי והאנגלי הכללי. חשוב לי להזכיר את מורי, מנהיג חשוב ביהדות אתיופיה מן הדור האחרון והוא יונה בוגלה, שהיה מוריני, מורה חשוב לדור שלפני עלייתנו ארצה, ביהדות, בעברית ובעוד ריבה נושאים. היה נשיא, סופר והוא הכשיר אותנו לעלייתנו ארצה.

סיכום מאת המרצה יוסף בן ברנח: אבהיר רק עוד ענין השמות של החודשים. החודשים של התורה הם לפי מנין מספרי החודש הראשון=ניסן, השביעי=תשרי. החודשים העבריים של עכשיו אינם עבריים, כי אם ארמיים, אותם העלה עזרא מבבל. ניסן למשל בא מניצן בארמית, וכך הלצה. החודשים האתיופיים תואמים את חודשינו, רק בשם אחר. בעצם גם הנוצרים ירשו את חשבון החודשים מאתנו, כך למשל חודש ספטמבר הוא התשיעי בפועל, אך בשמו הוא השביעי (septa) ועוד... אוטיף עוד פרטים: ראש חודש בביתא ישראל נחשב ליום חג ומועד, כבמקורותינו. מפת התישבותם של יהודי אתיופיה במאות האחרונות, אינה מפת התישבותם הקדומה. חג הטיגד המיוחד, יום הסגידה לה", מורכב משלשה אלמנטים: עליה כרגל, חידוש הברית ותענית ציבור. הקייסים קוראים מתוך ספר האורית (התורה) ומספרי קודש אחרים. בליווי תפילות משביעים את העם לקיים את המצוות ולהתרחק מהשפעות זרות. הכל מגיעים תוך צום ובלבוש חגיגי, שהלבן בולט בו, אך גם צבעוניות יש בו, ורק אחרי הצהריים יורדים מן ההר. מענין לכמוד את שמותיהם של יהודי אתיופיה, כי יש בהם הרבה תוכן. אזכיר שמות של יהודי תימן, שמעידים אולי על קשר עם מקומות באתיופיה: מסוורי, חבשוש, ועוד. אך זה נושא לעוד הרצאה.

יש להוסיף ולכמוד על שרשי יהודי אתיופיה, כפי שזה נעשה עתה בקשר לכל יתר הגלויות. אסיים בתקוה לקליטה טובה וטבעית, נכבד ובהכרת השוני והיחודיות תוך שילוב באחדות עם ישראל בדור של קיבוץ הגלויות!

מעבר לסמבטיון.

ליר אחד מאת יעקב כהן. - (קטעים מהשיר)

השיג והביא למערכת חברנו יוסף וילנר

וכל כִּסֵּף יום השְׁבִיעִי
יָעִם שְׁאֵן דוֹמָם,
וּבָאוּ גֵלִים קְלִים -
וְעָבְרוּ חֵישׁ לְחֵמָם.

כִּן יִהְיוּ שָׁם אֲחֵינוּ
מֵעֵבֶר נְהַר־הַפְּלֵאִים
נִהְיִים כְּטוֹב אֶרֶץ
וּמְגֵד הַשְּׂמֹום.

וְאוֹלָם עוֹד כְּמֵנוּ
מִהֶאֱבָלִים שָׁם גַּם הַמָּוֶה
עַל הַרְפֵּן בֵּית הַבְּחִירָה,
עַל צִיּוֹן כִּי שָׁמְמָה.

וַיִּשְׁאַפוּ מִזְרָחָה -
אֶף כִּנֹּר נְהַר־הַפְּלֵא
עָלִיהֶם, מִבְּלִי לְצֵאתָ
מֵאֶרֶץ, כְּמֵו כִּכְלֵא.

אֶף יִבֵּא גֵאל צְדָק -
שָׁם יִפְתַּח שַׁעַר לְמוֹ,
וְעַם כָּל שְׂבִי גוֹלָה
יָשׁוּבוּ גַם כְּלָמוּ.

כִּגַּם הָיִיתִי שְׂמָה
וּכְגַם אָנִי רְאִיתִיהָ:
שְׁאֵנָה הִיא הָאֶרֶץ,
נְעִימָה וַיִּפְה־פִּיהָ.

וְנָהָר נִפְלֵא שְׂמָה
שׁוֹטֵף דְּרָךְ גְּבוּלָה,
וְהַכְּדֵל יִבְדִּילָנָה
מִשְׁאָר הַתִּבְּל כְּלָה.

וּכְאַלְפֵי קוֹלוֹת רַעַם
וּבְשִׁצְף קֶצֶף יָרִים
עַל גְּלוֹי וּמִשְׁבְּרֵיו
כְּרַכְבוֹת רֶכְסֵי הָרִים.

וּרְכֻבוֹת אֲבֵנֵי קֶלַע,
וְחוֹל וְעַפְרוֹת כְּלָעִים,
כְּאַלְפֵי חַצִּים יִשְׁלִיף
אֶל עַל בְּמִשׁוֹבַת פְּרָאִים.

וְכֵא אֶף יוֹם הַשְּׁבִת -
אִז כָּל הַיְקוּם יִרְנִיעַ:
הָאֲוִיר צַח וְשִׁקְטָה
וּמְזוּחֵיר הַרְקִיעַ.

עם אחד הננו

עם אחד הננו
עם אחד היינו
אם רצינו
או לא רצינו.
עם של תורה אחת,
ארץ יפה אחת
ואמונה באל אחד.
עם של "אתה בחרתנו"
על כל אלה רבות סבלנו
שבע נפלנו,
שבעים ושבע קמנו.
בזכות אלוקי הברית
ברית בין הבתרים
- כרח עמנו אלוקים
יעדים, מיבסחים.
"ככוכבי השמים לרוב אשימך,
ארץ רחכת ידיים זו לך,
אתה תהיה לי לעם
ואני אהיה לך לאלוקים".

- - -

אתה תקוה אדוני,
אדוני מיבסחי מנעוריי.
(תהילים ע"א, ח')

-

רשימת ההרצאות בשנת תשנ"ב

1. האם שלום עם ערבים בר-השגה? מדוכי בן-פורח
2. יהדות וההלכה: השמירה על מושא טוב, מחתימת המשנה, תקופת ההשכלה - והשפעות על ימינו (ניתוח פסיכולוגי-אנליטי) ד"ר אביב בן-דור
3. יהודי אחיזפיה, יחודם והבנת אופיים המיוחד לשם קליטתם יוסף בן-בריה
4. היעד והיעוד האנושי לאור הפסיכולוגיה והיהדות. אלכסנדר מנור (סופר)
5. דרכי-נס לארץ-ישראל באגדה בספרות ובפלזקלור. יצחק גנוז (סופר)
6. ההחבוללות - הנזק הלאומי והפסיכולוגי, לאור ספרותנו העתיקה ובימינו. ד"ר אריה בן-יוסף
7. ניצנים אידיאולוגיים של זרמי המחשבה מתקופת העליה הראשונה ועד ימינו - לאור הספרות העברית. ד"ר יפה ברלוביץ
8. הניגלות והניסחורת באמונה ובפילוסופיה היהודית. הרב ד"ר צבי עזריה
9. השקפות השואה בספרותנו. ד"ר חנה יעוז-קסט
10. נורמליזציה או יעוד בציונות. ד"ר אהוד לוז
11. דרכי ניצול פוטנציאל האינטלקטואלי של אנשי העליה הרוסית. פרופ' ירמיהו ברנובר
12. הפסיכולוגיה של הקנאות הלאומנית. ד"ר גוסטב דרייפוס

קורא נכבד
אנו מתכבדים להגיש את ההרצאה של יוסף בן-ברית
(שלישית השנה).

כל ההרצאות מודפסות בחוברות ותרומתן בחיק
מיוחד בסוף שנת תשנ"ב.

בברכה
המערכת

Lodge of B'nai B'rith
STUDY OF OUR PEOPLE
(Institute for the Study of the Psychology
of the Jewish People in Israel and Abroad)

In the name of

Prof. ARIEH TARTAKOVER

Founded in Tel-Aviv, in 1977

8, Maaleh Hazofim, Ramat-Gen.

Israel - 52483

Tel. 722752

דפוס "המשרד"

ציון

רח' ז' בוסינסקי 43, רמת-גן טלפון 03-7512157